

Resumé

Denne afhandling handler om social differentiering og kulturel praksis i gymnasiet, og om gymnasieelevernes arbejde med at finde sig til rette i gymnasiet. Om relationen mellem social klasse og uddannelse, og om forskelle i adgang til deltagelse og positionering i gymnasiet. Afhandlingens problemstilling knytter sig til de gymnasiale uddannelsers popularitet. 70 procent af en ungdomsårgang vælger i dag en gymnasial uddannelse; stx, hf, hhx og htx. Flere skoler oplever vanskeligheder med at inkludere alle elever. Dette har ført til øget opmærksomhed på relationen mellem social baggrund og uddannelse. Der bliver talt om 'gymnasiefremmede elever', 'frafaldstruede elever' og lignende kategoriseringer. Skoler igangsætter særlige initiativer for at fastholde eleverne; kompensatoriske og i den konkrete undervisning. Gennemgående er der primært tale om en individualisering af elevernes problemer med inklusion i gymnasiet.

Det er denne problemstilling, afhandlingen tager fat på. Afhandlingens forskningsspørgsmål er: "Hvilke sammenhænge er der mellem gymnasieelevernes sociale baggrund og deres positionering i gymnasiet? Hvilke betydninger har klasserumskulturen for elevernes muligheder for deltagelse, positionering og inkludering i gymnasiet?" Spørgsmålene bygger på en relationel forståelse af problemstillingen, hvis formål er at se på elevernes praksisser i gymnasiet i et socialt perspektiv med blik for relationer og processer. Gennem afhandlingen argumenterer jeg for nødvendigheden af et blik for de differentieringer og forskelsproducerende praksisser i gymnasiet, og hvordan disse er knyttet til social klasse. Konkret svarer jeg på forskningsspørgsmålene gennem en kvalitativ empirisk og teoretisk informeret analyse af elevernes positioneringer og deltagelsespraksisser i fem gymnasieklasser fordelt på fem skoler, tre stx'ere og to hhx'er, på Sjælland og i Storkøbenhavn. Observationer i fem klasser og interview af 46 elever danner det empiriske grundlag for analyserne.

I afhandlingens første kapitel argumenterer jeg for afhandlingens problemstilling. Dette gør jeg gennem en aktualisering af problemstillingen i en samfundsmæssig og uddannelsespolitisk kontekst, samt gennem en påpegning af relevansen i afhandlingens problemforståelse, forskningstilgang og opstillede forskningsspørgsmål. Derudover gennemgår jeg kort afhandlingens disposition.

I andet kapitel forklarer jeg afhandlingens perspektiv på social baggrund og social klasse. Første del fungerer som oversigt over forskningen i social differentiering, uddannelse og mobilitet i en dansk sammenhæng. Jeg argumenterer for, hvordan forskningen har været særligt tæt knyttet til begrebet

'social arv', og hvordan den tenderer til at individualisere strukturelle problemer i relation til sammenhængen mellem social klasse og uddannelse. Jeg søger derfor inspiration i nyere britiske klasseforskning særligt repræsenteret af Reay, Skeggs og Savage. Disse har fokus på social klasse som en samfundsstruktur og betragter den tendentielle individualisering af klasseforskelle som et element i reproduktionen af selv samme. Dette giver anledning til at betragte social klasse i et mere kulturelt perspektiv; 'the cultural turn'. Perspektivet betoner betydningen af de symbolske kategoriseringer, vi benytter om os selv og hinanden som central for forståelsen af social klasse. Jeg betragter hermed social klasse som et dynamisk og kulturelt begreb tæt knyttet til social og kulturelle praksisser. Jeg giver indføring i perspektivet og forklarer, hvordan jeg bringer det i spil i mine analyser. Dette er tæt knyttet til afhandlingens teoretiske og analytiske perspektiv.

I tredje kapitel præsenterer jeg afhandlingens teoretiske og analytiske perspektiv, og de analytiske begreber, der bringes i anvendelse i analysen. Kapitlet rummer to centrale foki: At introducere læseren for afhandlingens relationelle perspektiv med inspiration fra Bourdieu, og i forlængelse her af at forklare mit blik på klasserumskultur, kulturelle praksisser og positioneringer, tre centrale begreber for afhandlingens problemformulering. Perspektivet tager udgangspunkt i en forståelse af, at elevernes praksisser ikke alene afhænger af deres erfaringer, kundskaber, vilje etc., men også af hvilke muligheder og betingelser gymnasiekulturen tilbyder de forskellige elever. Klasserumskultur defineres som en 'social orden', der med sin institutionelle organisering og symbolske værdier fremstår som en kultur af forskelle og hierarkier, som eleverne forsøger at udfordre, indholdsudfylde og finde sig til rette i, i deres kamp for anerkendelse som værdige deltagere i feltet. Kapitlet bygger videre på foregående kapitels definition af social klasse, og afrundes med en forklaring af afhandlingens blik på elevernes praksis i et dobbelt perspektiv mellem social klasse og klasserumskultur.

I kapitel fire argumenterer jeg for mit valg af en etnografisk tilgang til problemstillingen, og mit valg af observation og interviews som metode til afhandlingens empiriproduktion. Det teoretiske og analytiske perspektiv på problemstillingen fordrer en kvalitativ tilgang til social klasse, og at social praksis sættes i centrum for analyserne. Mit blik på klasserummet er med udgangspunkt i elevernes perspektiver, strategier og praksisser. Jeg begrundet mit valg af gymnasieskoler, -klasser og -elever som grundlag for empiriproduktionen, samt mit valg af tidspunktet; i starten af 1.g. Perioden er afgørende for elevernes positioneringer i gymnasiet og dannelsen klasserumskulturen. Jeg trækker særligt på Hammersley og Atkinsons etnografiske tilgang, en uddannelsessociologisk klasserums-

etnografi. Jeg forklarer min udførelse af såvel observationer og interviews og relationen mellem disse. Kapitlet rundes af med en beskrivelse af min bearbejdning af det empiriske materiale og de analytiske skæringer, som er grundlaget for de efterfølgende analytiske kapitler.

Herefter følger afhandlingens fem analytiske kapitler. I kapitel fem tegner jeg et billede af skolernes positioner i gymnasiefeltet ud fra tre kriterier; karaktergennemsnit, gennemførelse og overgang til videregående uddannelse samt forhold af betydning herfor; skolernes elevrekruttering, lokalområdets uddannelsesniveauer, ungdomsuddannelser i området, skolernes historie mm. Jeg beskriver skolernes organisatoriske og pædagogiske udtryk, formuleringer om mål, værdier og selvforståelse.

I kapitel seks zoomer jeg ind på elevernes valg af uddannelse, motivation for og investering i uddannelse. Jeg indleder med en analyse kampen mellem skolerne om eleverne og en kamp mellem eleverne om skolerne. Dette fører os over i analyse af elevernes valg af gymnasieskole, og hvordan de orienterer sig ud fra 'nødvendigheden af' en ungdomsuddannelse, egne og omgivelsernes forventninger hertil. Elevernes motivation for uddannelsen er knyttet til 'valget' formuleret gennem styrke og interesse, og deres relation til det faglige indhold og arbejdsmåder, de møder (og havde forestillet sig at møde) i gymnasiet. Elevernes motivation udtrykkes gennem deres investering i skolen. Men investeringer handler også om, hvorvidt og hvornår indsatsen lønner sig i form af anerkendelse (symbolsk kapital) i klasserummet. Et spor jeg følger i de øvrige analysekapitler. Her zoomer jeg ind på faget matematik, der markerer sig som socialt differentierende for elevernes relation til uddannelse og til videre fremtidsmuligheder. Jeg viser, hvordan elevernes prioritering af lektiearbejdet også er knyttet til en forpligtelse overfor hinanden, som led en fælles kamp om at erobre gymnasiet. Denne loyalitet overfor hinanden er koblet til et behov for kammeratlig støtte og hjælp – og dette særligt for dem, der ikke har mulighed for at hente støtte andre steder.

Kapitel syv viser, hvordan klasserummets indretning har en afgørende betydning for elevernes muligheder for at positionere sig i klassen, dette gælder særligt for klasserumsundervisning i lokaler med borde på række. Der er forskelle i elevernes adgang til de fysiske pladser. Dette har en praktisk betydning for elevernes adgang til undervisningen, men også en symbolsk betydning for deres positioneringer i klassen og for (adgangen til) (arbejds-)fællesskaber. En central pointe i kapitlet er, at gymnasiets doxa om det frie valg og krav om selvstændighed virker reproducerende og individualiserende, og gavner alene de elever, der i forvejen mestrer faget og gymnasiekulturen. For de

Øvrige elever betyder det, at de med deres bevægelser i rummene og deltagelsespraksisser, og mangel på samme, får positioneret sig på kanten af kategorien legitim deltager. Eksempelvis skal nogle elever i højere grad forsvare deres valg, hvis de aktivt vælger at sætte sig på de forreste rækker. Der er flere tegn på, at drenge tendentielt fastlåser hinanden i uhensigtsmæssige positioner. Lokalets fysiske indretning, lærerens indblanding i hvor og med hvem eleverne sætter sig og deres brug af computeren. Elevernes kategoriseringer af hinanden ud fra dette har afgørende betydning for deres inkludering i undervisningen. De to næste kapitler følger op på dette med analyser af elevernes deltagelsesstrategier, elevkategoriseringer, fællesskaber og (dis)identifikation.

Kapitel otte handler om elevernes deltagelsespraksisser og elevkategoriseringer. Analysen viser hvordan den mundtlige deltagelse i undervisningen fungerer som en differentierende elevpraksis, og symboliserer en stor del af det, eleverne betragter som karakteristisk for gymnasiet; at tage ansvar for sin skole, at vise interesse for fagene, samt en faglig såvel som social selvtillid. Dette betyder også, at elever, der ikke mestrer dette, tendentielt positionerer sig selv som 'dovne', 'useriøse', 'usikre' etc. Adgangen til den mundtlige deltagelse er ulige fordelt. Men det handler ikke alene om den fysiske og pædagogiske praksis. Det handler også om elevernes skoleerfaringer og -relationer. For flere elever kræver det ikke alene en ændret praksis, men også en markeret distance til den position, de forsøger at forlade gennem en 'forbedring'. Det bliver tydeligt, hvor meget der er på spil for eleverne. Anerkendelse af deres indsats er afgørende for elevernes dannelse af en praktisk sans og tro på at investeringerne lønner sig. Et afgørende element i elevernes 'forbedring' af skolepraksis, er at 'vise', at de gør en indsats og kæmper for en position som værdi-deltager i gymnasiet. Gennem disse forskelsmarkeringer viser eleverne samtidigt, at de netop ikke er 'fisk i vandet'. De vil altid kæmpe med en form for usikkerhed og oplevelse af aldrig at gøre det helt rigtigt. Analyserne viser at definitionen af den 'gode elev' afhænger af klasserumskulturen. Positionen 'klog' er mindre tilgængelig for elever fra gymnasiefremmede miljøer. Men positionen 'den gode elev' defineres i et elevperspektiv ikke alene ud fra det, der gives symbolsk kapital (gode karakterer), men også en brugsværdi defineret ved interesse for de andre elever i klassen. Til sidstnævnte er det ikke givet, at elever fra familier med lange videregående uddannelser tildeles en af de attraktive positioner i klassen.

I kapitel ni zoomer jeg ind på elevernes fællesskabsdannelser; hvem de søger fællesskaber med og hvad der ligger til grund for dette. Analyserne sætter spot på hvad der har betydning for dannelsen af elevernes fællesskaber, og hvordan de søger identifikation og dis-identifikation i hinandens

måder at gøre skole på. Der er tendens til, at hvis dette overlades til eleverne selv, vil det foregå ud fra deres tidligere venskaber/bekendtskaber, deres møde i de første dage i gymnasiet, og deres gensidige forestillinger om hinanden. Det eleverne referer til som 'fælles interesser'. Dette handler ikke alene om at finde fællesskab med 'sådan nogen som mig'. Eleverne orienterer sig også ud fra forestillede forskelle. Begge orienteringer er 'klassede' og har effekt af ensretning og reproduktion af elevernes positioner og skolede erfaringer. Bliver eleverne derimod 'skubbet' ud i nye relationer, er der tendens til, at eleverne opdager nye konstruktive arbejdsrelationer. Jeg zoomer på elever, der bliver kategoriseret som anderledes, og viser deres investeringer for at tilpasse sig klassens doxa, og de herskende værditilskrivninger, og blive integreret i klassen. Men ofte kategoriseres som uinteresserede i fællesskabet. Forskellene mellem klasserne viser sig ikke alene i elevernes måder at være elever på, men også i skolernes måder at være skole på, som ramme for elevernes fællesskaber.

I afhandlingens konkluderende kapitel, kapitel ti, samler jeg op på analysekapitlernes delkonklusioner. Kapitlet er holdt i en diskuterende tone for at tydeliggøre, at der ikke er simple forklaringer på sammensatte problemstillinger. En central pointe er, at elevernes deltagelse i gymnasiet ikke (alene) handler om lyst, vilje og engagement, eller om individuelle egenskaber, kompetencer eller adgang til hjælp i hjemmemiljøet. Det handler (også) om elevernes muligheder for at finde sig til rette i den konkrete gymnasiekontekst. Afhandlingen viser, hvad gymnasiekulturen gør ved elevernes forståelse af sig selv, de andre elever og uddannelse – og hvilke betingelser og muligheder for deltagelse gymnasiet stiller til rådighed for de forskellige elever. Sammenhængen mellem gymnasieelevernes sociale baggrund og deres positionering i gymnasiet er tæt knyttet gymnasiekulturens kulturelle praksis og forskelsproduktioner, og elevernes adgang til akkumulering af sociale og kulturelle kapitaler i uddannelsessystemet. Men kigger man ind i de enkelte gymnasieklasser, er der mere på spil for eleverne. Her skal eleverne ikke alene orientere sig i forhold til gymnasiekulturens koder, men ligeledes i forhold til de værdier, der hersker i den konkrete gymnasieklasse. Sammenhængen mellem elevernes sociale baggrund og positionering i gymnasiet har dermed forskellige lokale udtryk, som skaber forskellige betydninger for elevernes muligheder for deltagelse, positionering og inkludering i gymnasiet. Elevernes deltagelse og positioneringsmuligheder i gymnasiet afhænger ikke alene af relationen mellem uddannelse og social baggrund, men også af hvordan skolerne, lærerne og eleverne betydningstilskriver dette. Her har skolerne og lærerne lige så afgørende betydning for elevernes deltagelse og positionering i gymnasiet, som eleverne har.